

Twee zilveren drinkschalen

Joseph Maertensz. van (der) Hove (data onbekend)

Haags Historisch Museum
Den Haag

1561/1562. Zilver, opgebouwd uit gehamerde en geprofileerde onderdelen, h. 13,8 cm, diam. 22,5 cm, gewicht 1456 gram.

Merken: op buitenkant rand: meesterteken Passer in schild = Joseph Maertensz. van (der) Hove (Voet nr. 8), stadskeur Den Haag, jaarletter *I* of *L* voor 1561/1562; in het midden van de cuppa is een medaillon aangebracht met het gegraveerde en deels nog met rood email gevulde wapen van Cornelis de Cock van Opijnen, met de randspreuk *SOUVENT IJ PENSE OPIJNEN* ('denk vaak aan Opijnen')

Herkomst: veiling Christie's Londen, 15 juni 2004, nr. 164.

De aankoop is mogelijk gemaakt door bijdragen van de Vereniging Rembrandt, het VSBfonds en de Mondriaan Stichting. Het Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, Fonds 1818 en de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting verleenden ondersteuning.

Het Haags Historisch Museum heeft met steun van onder andere de Vereniging Rembrandt twee voor Nederland zeer belangrijke zilveren drinkschalen weten te verwerven. De drinkschalen zijn in de 16de eeuw in Den Haag vervaardigd, een periode waarin ruim dertig zilvermeden in de stad werkzaam zijn geweest, van wie echter nauwelijks werk bewaard is gebleven. Dit profane zilverwerk, afkomstig van een Haags schuttersgilde, vult de collectie 16de-eeuws liturgisch zilver van het museum goed aan.

ZELDZAAM

De twee drinkschalen behoren met de beroemde drinkhoorns van enkele Amsterdamse schuttersgilden tot het enige Nederlandse schutterszilver uit het midden van de 16de eeuw dat bewaard is gebleven. 16de-eeuws zilver is zeer zeldzaam, zeker het Haags gekeurde zilver. Veel profaan zilver is omgesmolten om er contant geld of nieuwe objecten naar de laatste mode van te maken. In 1566 is tijdens de Beeldenstorm veel kerkzilver zwaar beschadigd of verloren gegaan. Gelukkig is een belangrijk deel van de vroeg 16de-eeuwse kerkschat van de Haagse Grote of Sint Jacobs Kerk begraven en naderhand bij toeval teruggevonden. Dat eerste kan gebeurd zijn in 1566, maar omdat de katholieke diensten daarna gewoon doorgingen, is het waarschijnlijker dat iemand de kostbare voorwerpen ongeveer zeven jaar later verborg, toen Spanjaarden en ander militair volk de omgeving onveilig maakten. De Haagse kerkschat werd in een doek gewikkeld en onder de vloer van de kerk begraven. Pas in 1729 kwamen de voorwerpen bij het delven van een graf weer aan het licht. De Sint Jacobusparochie heeft er naderhand dankbaar gebruik van gemaakt, maar besloot de kostbaarheden in 1978 een museale bestemming te geven. Deze kerkschat is al jarenlang een van de trekpleisters van het Haags Historisch Museum.

HERKOMST

De oorspronkelijke herkomst van de twee nu verworven schalen is uitzonderlijk goed gedocumenteerd. Het was een zekere jonker Cornelis de Cock van Opijnen die een flink bedrag legateerde *om dairmede te doen maicken twee silveren schalen met des voors. Joncker Cornelis de Cocks wapenen*, zoals in de rekeningen van het Haagse Sint Jorisgilde staat opgetekend.¹ Op 10 juni 1562 kwam zijn zoon François de Cock van Opijnen het bedrag overhandigen aan de deken (voorzitter) en hoofdmannen van het gilde om de goudsmid Joseph Maertensz. van (der) Hove te betalen voor de geleverde schalen. Gewicht, zilverprijs, maakloon en fatsoen – *den arbeyt van t maicken* – zijn keurig gespecificeerd: van het totaal bedrag van 15 pond, 17 schellingen en 8 dinaren *grooten Vlaems* was het fatsoen per schaal op 1 pond berekend. Zelfs het drinkloon van drie stuivers voor het knechtje dat de schalen kwam brengen, is genoteerd. De schalen werden voor het eerst gebruikt op de schuttersmaaltijd op Sint Jorisdag 1562. Uit een contemporain schilderij van een vergelijkbare maaltijd van de Brugse magistraat blijkt dat men gelijkvormige schalen niet alleen als drinkschaal gebruikte, maar ook als een schaal voor vruchten en andere lekkernijen.

Door de bewaard gebleven rekeningen in het archief van de schutterij is de naam van de zilversmid aan het licht gekomen en kon het ingeslagen meestersteken van de passer aan Joseph van (der) Hove worden verbonden. Voor de vaststelling van Haagse jaarletterreeksen is de koppeling van een letter aan gedateerde archiefstukken bijzonder belangrijk. Omdat er in Den Haag geen documenten over jaarletterreeksen vóór 1675 in de archieven van het Goud- en Zilversmidgilde bewaard zijn, kunnen deze reeksen alleen gereconstrueerd worden aan de hand van bewaarde stukken en daarbij behorende gedateerde opdrachten of rekeningen.

VROEGE RENAISSANCESTIJL

Ook kunsthistorisch gezien zijn de schalen interessant. Zij zijn gemaakt in de periode van de vroege renaissance, waarin een moderne Italiaanse vormgeving en decoratie de laat gotische vormtaal vervangt. De ondiepe cuppa rust op een ingesnoerde geprofileerde stam met gewelfde voet en een stevige standring, waarvan de delen met gladde en fijn geribbelde profiellijsten aan elkaar verbonden zijn. Het familiewapen van de jonker is als medaillon op de bodem van de kelk aangebracht. Afgezien van dit medaillon vormen de geribbelde lijsten de enige versiering. Deze robuuste, bijna moderne vormgeving geeft een volstrekt ander beeld van de renaissance dan wij kennen, omdat vooral overdadig gedecoreerde stukken de tand des tijds hebben overleefd.

Medaillon met het
gegraveerde wapen van
Cornelis de Cock van
Opijnen.

Huwelijksbeker van Johan van Oldenbarnevelt en Maria van Utrecht
Frans Arentsz Bom
Den Haag 1574/1575. Verguld zilver, email, H 30 cm
PARTICULIERE VERZAMELING, ENGLAND

Kort geleden is tijdens het vooronderzoek voor de tentoonstelling *Haags goud en zilver* in het Gemeentemuseum een tot nu toe volledig onbekende 16de-eeuwse beker met deksel te voorschijn gekomen. Deze beker is vervaardigd voor Johan van Oldenbarnevelt, voor zijn huwelijk met Maria van Utrecht in 1575. De beker draagt binnen in het deksel het wapen van Van Oldenbarnevelt en op het deksel een eenhoorn, symbool van de maagd Maria, naar wie de bruid is vernoemd.² Ook bij dit voorwerp is de robuuste vormgeving en de terughoudende versiering van gematteerde vlakken met enkele hoogglanzend gepolijste banden, weer opvallend krachtig in zijn eenvoud. Bij gebrek aan meer voorbeelden is het te voorbarig om

deze vormgeving en afwerking typerend te noemen voor het Haagse zilver uit de latere 16de eeuw. In de 17de eeuw maakten de Haagse zilversmeden eveneens ongedecoreerd 'glad' zilver, zoals het toiletstel van Veronica van Aerssen van Sommelsdijk of de acht kandelaars van de stad Leiden. Maar toen gaf men eigenlijk de voorkeur aan juist overdadig met drijfwerk versierde voorwerpen, zoals blijkt uit een briefwisseling tussen een zilversmid en een mogelijke opdrachtgever.³

SCHUTTERSZILVER

Den Haag had in de 16de eeuw al twee schuttersgilden. Ter plaatse van het huidige Haags Historisch Museum aan de Korte Vijverberg stond het gebouw van het Sint Sebastiaansgilde. De schutters van dit gilde bewaakten de stad; zij werden ingezet bij relletjes en andere ongeregelde heden. De officieren kwamen doorgaans uit de goeude Haagse burgerij. In hun kostbaar ingerichte schuttersgebouw werden geregeld ontvangsten en diners gehouden.

Dat laatste was ook het geval in de Sint Jorisdoelen aan het Tournooiveld. Ook dit was een kostbaar ingericht pand. Het Sint Jorisgilde telde veel adel onder zijn leden. Zij werden geacht het Hofgebied te beschermen. Na de Middeleeuwen verloor dit gilde zijn militaire functie en werd het een uiterst exclusieve herensociëteit voor de elite. In de 18de eeuw nam het aantal leden sterk af en uiteindelijk werd besloten het gilde op te heffen. De kostbare inventaris, bestaande uit schilderijen, meubelen, zilver- en glaswerk werd onder de laatst overgebleven leden verdeeld. Zo kwamen de twee drinkschalen, samen met onder andere een schuttersstuk van J.A. van Ravesteyn uit 1612 en een glazen bokaal uit 1717 van Frans Gundelach, in handen van een adellijke familie die ze met zorg heeft bewaard. Het schuttersstuk en de bokaal werden in 1975 verkocht. Ze behoren nu tot de collectie van het Haags Historisch Museum.

De twee identieke zilveren schalen van het Sint Jorisgilde met nog een derde drinkschaal uit 1599 bleven echter in de familie. De herkomst raakte in het vergeetboek en het belang van de hoge ouderdom werd niet meer onderkend. Zij waren weliswaar te zien op tentoonstellingen in het Haags Gemeentemuseum als *Zeven eeuwen Den Haag* en *Vier eeuwen Nederlands zilver* in 1948 en 1952, maar een historische context werd in de catalogi van beide tentoonstellingen niet vermeld.⁴ Pas in 1967, bij de voorbereiding van de tentoonstelling *Haags zilver uit vijf eeuwen* in het Haags Gemeentemuseum, werd voor het

Vaandeldrager van het Oranjevendel der Haagse Schutterij
 Everard Crijnsz van der Maes
 1617. Olieverf op doek, 198 x 102 cm
 HAAGS HISTORISCH MUSEUM

Het Haags Historisch Museum
 aan de Korte Vijverberg.
 Hier stond ooit het gebouw van
 het Sint Sebastiaansgilde.

eerst de koppeling gemaakt tussen de archiefstukken van het Sint Jorisgilde en de schalen.⁵

Voor de tentoonstelling *Haags goud en zilver*, die van 24 september 2005 tot 8 januari 2006 in het Gemeentemuseum Den Haag wordt gehouden, is een paar jaar geleden contact gezocht met nazaten van de eigenaar, die in 1967 de schalen uitleende. Hoewel de familie in eerste instantie niet meer helemaal van het bestaan van de schalen op de hoogte was, wisten zij hen toch te traceren. Bij het zien van de schalen kon de toenmalige eigenaar zich nog wel herinneren hoe fraai zij vroeger op de kersttafels stonden, gevuld met hoog opgestapelde mandarijnen... Maar helaas betekende deze ontdekking ook de beslissing de stukken te gaan verkopen. Gelukkig konden de twee drinkschalen van Cornelis de Cock van Opijnen voor Nederland bewaard blijven.

De twee schalen zijn nu te bezichtigen op de tentoonstelling *Haags goud en zilver* in het Gemeentemuseum Den Haag. Daarna kan men de schalen zien in het Haags Historisch Museum, waar begin september de semi-permanente tentoonstelling *Rijksmuseum aan de Hofvijver. Topstukken van de vaderlandse geschiedenis* is geopend ♦

Robert van Lit, Jet Pijzel-Dommisse

Noten

1. *Haags zilver uit vijf eeuwen*, cat. tent. Den Haag (Gemeentemuseum), 1967, inleiding 1562 (ongepag.)
2. J. Pijzel-Dommisse, *Haags goud en zilver. Edelsmeedkunst uit de Hofstad*, Den Haag / Zwolle 2005, p. 18, afb. 4.
3. *Ibid.* pp. 40, 41, afb. 28, cat. nr. 18.
4. *Zeven eeuwen Den Haag*, cat. tent. Den Haag (Gemeentemuseum), 1948, nr. 998; *Vier eeuwen Nederlands zilver*, cat. tent. Den Haag (Gemeentemuseum), 1952, nr. 249.
5. *Haags zilver uit vijf eeuwen*, cat. tent. Den Haag (Gemeentemuseum), 1967, nr. 6.